

Душко ТОМОВСКИ

ЗИВЕРСОВИТЕ ЗАКОНИ ВО СТАРО-ВИСОКО-НЕМСКИОТ

1.

Во 1878 година Зиверс го постави следниов закон за и.-е. полу-вокали: „Неакцентираното... *i* и *u* пред вокал е консонант по краток, а вокал по долг слог без оглед на положбата на акцентот во зборот“¹. Законов се однесува за сите и.-е. јазици. Во германските јазици, според овој закон, би требало да се добијат вакви форми: гот. *harjis*, но *hairdeis* (*eis* < *ijis* < *ijes* < *ijessi*) или *ƿakjan*, но **sōkian*. Ова значи дека *i* и *j* одн. *u* и *w* се распределуваат според одредени правила одн. дека се дистрибуираат комплементарно: *j* по краток, а *i* по долг вокал или дифтонг, што значи дека се тоа алофони на еден фонем */i, j/* одн. */u, w/*.

Отстапувањата од овој закон во западно-германските јазици Зиверс ги толкува со дејството на законот за синкопирање: „Двата принципа мораа неизбежно да се судрат и на крај западно-германскиот принцип за скратување однесе победа“².

Во најново време Еџертон³ го постави Зиверсовиот закон врз фонолошки основи и го прошири врз назалите и ликвидите, а Леман⁴ вака сфатениот закон, под името Закон на Зиверс и Еџертон, го примени врз германските јазици.

Еџертон смета дека полувокалите, назалите и ликвидите се јавуваат со три алофони: */i, j, ij/*, */u, w, uw/*, */ɲ, n, ɲn/*, */m, ɱ, mɱ/*, */l̥, l, l̥l/*, */r̥, r, r̥r/*, одн. како вокал, консонант и вокал + консонант.

Правилата за нивната комплементарна дистрибуција што ги поставува Еџертон⁵, а врз германските јазици ги применува Леман⁶, се:

¹ E. Sievers, *Zur Accent- und Lautlehre der germanischen Sprachen*, S. 129.

² Истиот, цит. д., стр. 131.

³ F. Edgerton, *The Indo-European Semivowels*, pp. 83—124; истиот, *Sievers' Law and IE Weak-Grade Vocalism*, pp. 235—265.

⁴ W. Lehman, *The Proto-Indo-European Resonants in Germanic*, pp. 355—366.

⁵ F. Edgerton, *The Indo-European Semivowels*, pp. 84—87.

⁶ W. Lehman, цит. д., стр. 357 и след.

Првиот алофон (вокал) на полувокалот, назалот или ликвидот се јавува ако се најде меѓу два консонанта во почетокот на зборот пред консонант или на крајот на зборот по консонант. За нив Еџертон ги поставува следните шеми:

а) *tit* (*t* = консонант, *i* = вокален алофон на полувокал, назал или ликвид). Примери: гот. *-budum*, ст.-англ. *budon*, ст.-сакс. *budun*, ст.-в.-нем. *butum* (1. лице прет. плурал).

б) *it-*: гот. *ufar*, ст.-в.-нем. *ubir*.

в) *-ti*. Овој случај ќе биде третиран под 2.

Вториот алофон (консонант) се јавува меѓу два вокала, на почетокот на зборот пред вокал, меѓу консонант и вокал и на крајот на зборот по вокал, според шемите:

а) *aja* (*a* = вокал, *j* = консонантски алофон на полувокал, назал или ликвид, *t* = консонант). Примери: ст.-в.-нем. *sajan*, *bluojan*, *spiwan*, *snēwes*, *hewi* (сено), *frewida* (радост), *beran*.

б) *ja-*: гот., ст.-англ. ст.-сакс. *juk*, ст.-в.-нем. *joh*, гот. *jēr*, англ. *jēar*, ст.-в.-нем. *jār* (година); гот. *waldan*, ст.-в.-нем. *waltan*, гот. *wula*, ст.-англ. *wulle*, ст.-в.-нем. *wolla*; гот. *niujus*, ст.-в.-нем. *niuwi*; гот. *raihts*, ст.-в.-нем. *reht*; гот. *lein*, ст.-в.-нем. *līn* (лен).

в) *atja*: гот. *harjis* (војска).

г) *-aj*: Овој случај не е присутен во германските јазици.

Третиот алофон (вокал + консонант) се јавува во вакви шеми:

а) *ktija* (*kt* = било кои два консонанти, *ij* = вокален и консонантен алофон на полувокал, назал или ликвид, *a* = вокал). На пример, гот. *hairdeis* (овчар).

б) *ātija* (*ā* = било кој долг вокал или дифтонг). На пр. гот. *sōkeis* (наставката *-eis* < *ijes* < *ijessi*, в. горе).

в) *tija*: ст.-в.-нем. *dorn* (трн).

Леман ја дискутира готската форма *sunja* (вистина) од и.-е. **sntjo*⁷. Според наведените правила за комплементарна дистрибуција, бидејќи овде имаме група од два консонанта, герм. **sunþ-* > **sund-*, суфиксот би требало да се јави со својот алофон *ij*, а не со *j*. Леман тука ја прави следнава супозиција: и.-е. *n* во пра-германски долго време се задржало како вокално *n*, така што германската форма *sund-* всушност се состои од краток вокал *n* + консонант *d*, па по таква секвенца, нормално, се јавува алофонот *j*. Оваа идеја за вокално *n* ја употреби Левин⁸ за објаснување на партиципите од III. аблаутен ред на *-int-*. Имено, овој аблаутен ред се дели на две подгрупи, според вокалот во партиципот: глаголите чиј корен свршува на назал во партиципот имаат и одн. *int* (< и.-е. *m*, *n*), а оние што свршуваат на ликвид *o* одн. *ol*, *or* (< и.-е. *l*, *r*). Така, *gi-klumban*, *gi-buntan*, но *gi-*

⁷ Исто, стр. 360.

⁸ S. Levin, *A Note on Germanic n*, pp. 631—632.

goltan, *gi-worfan*. Повикувајќи се на Лемановата супозиција Левин смета дека *i* пред ликвид станало порано фонем и како такво било подложно на фонетски премени (на дејството на *a* од следниов слог), додека *u* пред назал останало силабско во времето на дејствувањето на гутуралниот умлаут и останало непроменето.

Леман се обиде врз германските слаби глаголи од I. група да покаже дека во германскиот дејствува и законот што Ецертон го нарече „обратен закон на Зиверс“⁹. Имено, ако се појави групата *ij* од какво и да е потекло, таа се скратува во *j* доколку се најде пред краток вокал + консонант (самиот Зиверс таа појава ја нарече синкопа, в. горе). Така, според Леман, од *naz-eje/o* > *naz-ij-* > *nasjan*. Гласот *i* се губи бидејќи претходното *a* е кратко, но *sōkeis* < *sōk-ij-izi*, *i*-то останува, бидејќи *ō* е долго.

Против ваквото толкување се јавува Марчанд¹⁰ укажувајќи дека кај слабите германски глаголи од I. група постојат суфиксите *eje/o* и *je/o* и дека и двата суфикса се распределуваат на ист начин, според законот на Зиверс, што значи дека во германскиот не постои „обратен Зиверсов закон“. Тоа доаѓа поради едноставната причина, што во германскиот *i* и *ī* > *ī* се посебни фонемии кои се наоѓаат во опозиција: гот. *greipan* (инф.; фаќа): *gripan* (парт. неутр.). Оттука Марчанд извлекува заклучок дека „во времето кога и.-е. *ei* во германскиот станало *ī*, и.-е. систем на сонантните алтернации, барем што се однесува до *i*, *j*, *ij*, се распаднал“¹¹.

Леман¹² ги отфрла забелешките на Марчанд со тврдењето дека дистрибуцијата на алофонот *ij*, кој се јавува само на границата на слогот, нема ништо општо со развитокот на и.-е. дифтонг *ei* во *ī* во германскиот.

2.

За вокалите *i* и *u* во вториот слог Зиверс го постави следниов закон: „Германското *u* (во двосложни зборови) во западно-германскиот се чува по краток вокал, а се губи по долг“¹³. Истото правило важи и за *i*¹⁴. Примерите со кои треба да се потврди ова правило се:

а) *u* се чува по крајној слој: ст.-сакс. *fehū*, ст.-в.-нем. *filu*, гот. *faihu*, мѣфута, ст.-англ. *feo(h)*; ст.-сакс. *filu*, ст.-в.-нем. *filu*, ст.-англ. *feola*, гот. *filu*; гот. *hairus*, ст.-англ. *heoru*, ст.-сакс. *heru*; гот. *lifus*, ст.-англ. *leodu*, *lid*, ст.-сакс. *lidu*, *lid*; гот. *sidus*, ст.-англ. *sidu*, ст.-сакс. *sidu*, ст.-в.-нем. *situ*; гот. *skatus*, ст.-англ. *sceadu*, ст.-в.-нем. *scatu*; гот. *sunus*, ст.-англ. *sumi*, ст.-сакс. *sumi*, ст.-в.-нем. *sunu*.

⁹ W. Lehman, цит. д., стр. 361.

¹⁰ J. Marchand, *The 'Converse of Sievers' Law' and the Germanic First-Class Weak Verbs*, pp. 285—287.

¹¹ Истиот, цит. д., стр. 287.

¹² W. Lehman, *A Definition of Proto-Germanic*, p. 72.

¹³ E. Sievers, цит. д., стр. 104.

¹⁴ Исто, стр. 105.

б) *i* се чува њо креѣнок слој: гот. *hugs*, ст.-англ. *hyge* (во ст.-англ. *e* < *i*), ст.-сакс. *hugi*, ст.-в.-нем. *hugi*; гот. *qums*, ст.-англ. *cume*, ст.-сакс. *cumi*, ст.-в.-нем. *chumi*; гот. *slahs*, ст.-англ. *slege*, ст.-сакс. *slege*, ст.-в.-нем. *slege*; гот. *wins*, ст.-англ. *wine*, ст.-сакс. *wine*, ст.-в.-нем. *wini*.

в) *u* се ѣуби њо голі слој: гот. *dauþus*, ст.-англ. *dead*, ст.-сакс. *dōd*, ст.-в.-нем. *tōd*; гот. *haidus*, ст.-англ. *hād*, ст.-сакс. *hēd*, ст.-в.-нем. *heit*.

г) *i* се ѣуби њо голі вокал: гот. *bruþs*, ст.-англ. *bryd*, ст.-сакс. *brud*, ст.-в.-нем. *brüt*; ст.-в.-нем. *brüt*; гот. *ga-dēþs*, ст.-англ. *dāed*, ст.-сакс. *dād*, ст.-в.-нем. *tāt*.

Отстапувањата од ова правило, како на пример кратките форми, ст.-англ. *feoh*, *lid*, ст.-в.-нем. *lid*, Зиверс ги толкува со дејство на аналогија од долгосложните зборови¹⁵.

Крае се обидува да го прошири Зиверсовото правило и врз готскиот, велејќи дека во готскиот дејствувала аналогичјата во обратен смер: во готскиот *u* навлегло и во зборовите по долг вокал, на пример, *flōdus*. Тој дури смета дека ова правило е општо германско, а западно-германските односи најверно ја прикажуваат општо-германската состојба¹⁶.

Тргувајќи од фактот дека исклучоците од ова правило се големи, особено во готскиот каде што „*i* исто толку отпаѓа, колку што се чува“, Макаев¹⁷ доаѓа до заклучок дека „правилото на Зиверс не се однесува до општо-германската епоха, туку до еден подоцнежн период, до периодот кога постоеле одделни групи германски дијалекти“¹⁷.

3.

И двата закона на Зиверс може да се сведат под ист именител. Правилото за судбината на *i* и *u* во двосложни зборови всушност е изразен со формулата *-ti* (в. под 1.). Разликата на овој случај од оние под 1. се состои во тоа што овде не се работи за дистрибуција на алофони, туку за присуство и отсуство на алофоните *i* и *u* во зависност од карактерот на претходниот слог.

Затоа проблемот што се поставува е: постои ли комплементарна дистрибуција на алофоните во германските јазици според законите на Зиверс дополнети од страна на Ёертон и Леман?

Што се однесува до проблемот за дистрибуцијата на алофоните *i*, *j*, *ij* итн. може да се констатира следново:

Шемите што ги постави Ёертон (кои се однесуваат до ведскиот јазик, а Леман се обиде да ги примени врз германскиот), очигледно не важат за германскиот. Дури и во готскиот, во кој најмногу се запазени принципите за дистрибуција на овие алофони, има доста отста-

¹⁵ Исто, стр. 106.

¹⁶ H. Krahe, *Germanische Sprachwissenschaft*, I, p. 129.

¹⁷ Сравнительная грамматика германских языков, II, стр. 319.

пувања. На пример, во готскиот имаме *sokjan*, а не *sokian* како што би требало да биде според Зиверсовиот закон. Овие отстапувања се уште поголеми за другите германски јазици, во кои дистрибуцијата на *i*, *j* *ij* итн., според наведените принципи, сосем се губи. Ова особено важи за ст.-в.-нем. Таму се јавуваат формите *hirtie* (дат. синг.), наспрема гот. *hairteis*; *suntia*, наспрема гот. *sunja*. Ова зборува за тоа дека наведените услови за дистрибуција не важат повеќе и го наметнува прашањето дали во ст.-в.-нем. *j* и *i* одн. *w* и *u* се посебни фонemi или алофони дистрибуирани според некои други услови, а не оние што ги наведува Зиверс и Леман. Имено во ст.-в.-нем. *j* и *w* се јавуваат само пред вокали (*jagēn*, *jār*, *jehan*; *wōla*, *wurm*) додека *i* и *u* само пред консонанти (*irren*, *irdisk*; *ubil*, *uppig*). Во зборовите *io(h)*, *uoben* имаме дифтонзи *io*, *uo*, а не *i* одн. *u* пред *o*! Во средината на зборот *j* и *w* може да се јават како преодни консонанти, но може и да се изгубат: *sājan*, *sāwan*, *sāen*. Тоа значи дека во оваа позиција тие се слободно варирани. Меѓутоа, *w* може да биде и постојан консонант во оваа позиција, на пр. *snewes* (ген. пл.), *far(a)wa*, *swalawa*. Значи, *j* во средината на зборот може да се јави само меѓу вокали, а *w* меѓу вокали и (по испаѓањето на неакцентираното *a*) по консонантите *r* и *l*. На крајот на зборот не се јавуваат *j* и *w* туку само *i* и *u*: *hirti*, *sumi*.

Сето ова зборува за комплементарна дистрибуција на */i, j/* и */w, u/*. Меѓутоа, и покрај оваа дистрибуција, во ст.-в.-нем. *i* и *j* одн. *w* и *u* се посебни фонemi, бидејќи може да стојат еден до друг, што е исклучено кога се работи за алофони. На пример, *(ge)jiht* (исказ, потврда), *wunda* (рана). Треба да се напомене дека спојот *ji* е редок во ст.-в.-нем. и тој во ср.-в.-нем. ќе се избуди со што *i* и *j* во оваа епоха стануваат алофони, но дистрибуирани според поинакви критериуми од оние што се дефинирани со законот на Зиверс. Така, овој збор во ср.-в.-нем. гласи *jēhe*. Што се однесува до *w* и *u* тие остануваат фонemi.

Кај назалите и ликвидите, одн. нивните манифестации *un*, *um*, и *or*, *ol* во партиципите на јаките глаголи од III. аблаутен ред поскоро станува збор за првобитна комплементарна дистрибуција на *u* и *o*, имено *u* пред назал + консонант, *o* во другите позиции, отколку за *ŋ* и *a*-умлаут од *u* кај ликвидите. Нема никаква причина да се верува дека *m* и *ŋ* имале поинаков развиток од сонантните ликвиди.

И законот на Зиверс за судбината на *i* и *u* на крајот на зборот во двосложни зборови покажува големи отстапувања. Имено, *i* и *u* може да се сретнат и во зборови со претходен долг вокал и, обратно, да отсутствуваат во зборови со претходен краток вокал. Еве неколку примери: ст.-в.-нем. *māri* (вест; а не *mār*), исто како *meri* (море), но од друга страна *slag* (а не *slegi*). Ова зборува дека дистрибуција присуство-отсуство на *i* и *u* во ст.-в.-нем. (и во останатите германски јазици) станала ирелевантна. Впрочем, тоа е нешто што треба да се очекува откако погоре утврдивме дека овие гласови во ст.-в.-нем. се посебни фонemi и како такви тие може да се најдат во секоја позиција. За ова зборува и фактот што во ст.-англ. дифтонгизацијата на

кратките вокали пред *r*, *l*, *w* не непредизвикала губење на крајното *i* и *u*, на пример, *feolu* исто како *sidu*, но од друга страна *feorh* (а не *feorhu*; живот).

Тешко може да се каже нешто одредено за хронологијата на исчезнувањето на оваа дистрибуција. Додека случаите разгледани под 1. се најблизу до дефиницијата на Зиверсовиот закон за дистрибуција на алофоните *j*, *i* и *w*, *u*, кои не се во апсолутниот крај на зборот во готскиот јазик, случаите под 2. се најблизу до соодветниот Зиверсов закон во западно-германските дијалекти, а готскиот најмногу се отклонувал од него. Ова чиниш укажува дека првиот Зиверсов закон бил општо-германски, а вториот западно-германски. Впрочем Зиверс овој закон и го дефинира за западно-германските дијалекти. Причината за кршењето на комплементарната дистрибуција на *i* и *u* на апсолутниот крај на зборот треба да се бара во дејствата на законот за испаѓање на кратките вокали на крајот на зборот со кој се опфатени и овие случаи како и дејството на аналогијата на „многубројните долгослоговни зборови“¹⁸. Пример за вакво обопштување е 2. лице претерит синг. на јаките глаголи во западно-германските јазици: ст.-в.-нем. *zigi*, но *nāmi*. Меѓутоа, овде обопштувањето не е извршено според долгословните, туку според краткословните основи, поради тоа што последниве според законот на Зиверс го чуваат крајното *i*, а освен тоа, тие се помногубројни. Според Безеке 2. лице синг. кај претеритот на јаките глаголи првобитно имало наставка *-t* (< и.-е. *-tha*), меѓутоа тоа се задржало само кај претеритно-презентните глаголи: *mah-t*, *scol-t*. Инаку *i* е добиено од пра-герм **iz* < и.-е. *-es*, кое е наставка за тематскиот аорист. Според него ова *i* требало да се одржи само кај кратките основи, „меѓутоа се обопштило поради и.-е. акцент на крајот од нултата степен на основата“¹⁹. Но ако акцентот бил на крајот на зборот, тогаш врз *s* не би дејствувал Вернеровиот закон, па *s* не би минало во *z*, туку би се одржало како *s*. Значи, мора да се претпостави дека акцентот не влијаел врз испаѓањето или чувањето на *i* туку дека тоа се одржало по аналогија на краткословните основи и тоа од парадигматски причини: 1. краткословните основи се помногубројни и 2. во претерит сингулар употребен е белег за одржување опозиција спрема 1. и 3. лице синг., во случајов гласот *i*.

Со законот на крајот на зборот би можело да се објаснат и примерите ст.-в.-нем. *wini* (пријател) и *slag* (удар), кои му противречат на Зиверсовиот закон. До вакви противречни ситуации се доаѓа поради тврдењето дека номинативот на *i*-деклинација се образува од нултата степен на суфиксот *ei*. Крае: „Ознаката на оваа класа како и деklinација се темели врз нултата степен на формансот што ја образува основата, која се јавува во ном., акуз. и вок. синг. и дат. и акуз. пл.“²⁰ Јасно е дека при ваква дефиниција се јавува исчезнување или останување кое треба да се објасни со аналогија или додатни правила.

¹⁸ E. Sievers, цит. д., стр. 106.

¹⁹ G. Baesecke, *Einführung in das Althochdeutsche*, S. 204.

²⁰ H. Krahe, цит. д., II, стр. 25.

Сé би било поинаку ако во наведените падежи се допушти и нормална степен *ei* > germ. *ī*. Тогаш лесно би можело да се објаснат формите со *i* на крајот од зборот (ст.-в.-нем. *wini* < и.-е. **uen-ei*) и без *i* (ст.-в.-нем. *gast* < и.-е. **ghost-i*). Тогаш би се избегнала и потребата од прибегнување кон аналогича во случаите како ст.-в.-нем. *slag*, ст.-сакс. *slegi*, бидејќи ст.-в.-нем. форма се изведува од нултата степен, а ст.-сакс. од нормалната степен (крајното *i* во ст.-в.-нем. *slag*, слично како *i* во *gast*, испаднало пред да предизвика умлаут). Би се избегнала и потребата од воведување на поимот „позициона должина“ за случаите во кои по краткиот вокал следи група од два консонанти, како што е примерот со зборот *gast*. Имено, овој збор се третира како долгослоговен поради тоа што по краткото *a* следи консонантска група *-st*, а сé со цел да се вклопи во шемата на Зиверсовиот закон.

ЛИТЕРАТУРА

1. E. Sievers, *Zur Accent- und Lautlehre der germanischen Sprachen*, во *Beiträge zur Geschichte der Deutschen Sprache und Literatur* (PBB), 5, 1878, pp. 63—163.
2. F. Edgerton, *The Indo-European Semivowels*, *Language*, 19, pp. 83—124.
3. Истиот, *Sievers' Law and IE Weak-Grade Vokalism*, *Language*, 10, pp. 235—263.
4. W. Lehmann, *The Proto-Indo-European Resonants in Germanic*, *Language*, 31, pp. 355—366.
5. S. Levin, *A Note on Germanic n*, *Language*, 32, pp. 631—632.
6. J. Marchand, *The 'Converse of Sievers' Law' and the Germanic First-Class Weak Verbs*, *Language*, 32, pp. 285—287.
7. W. Lehmann, *A Definition of Proto-Germanic*, *Language*, 37, pp. 67—74.
8. H. Krahe, *Germanische Sprachwissenschaft*, I, Berlin 1956, II, Berlin 1948.
9. Сравнительная грамматика германских языков, II, Moskva, 1962.
10. G. Baesecke, *Einführung in das Althochdeutsche*, München, 1918.

Duško TOMOVSKI

SIEVERS' LAW IN OLD HIGH GERMAN

(S u m m a r y)

The position of the author is: there is no complementary distribution of the Pre-Germanic allophones *i*, *j* and *u*, *w* of the I.—E. semivowels *j* and *u* in the Old High German, because, according to him, the OHG sounds *i*, *j*, *u*, *w* are separate phonemes. Being phonemes, the *i* and *u* in the final position in the disyllabic words may be present or absent, regardless of the length of the previous syllable. The *i* and *u* in this position are much more under the influence of the Law of Word-Endings than of Sievers' Law. So, Sievers' Law in its two aspects does not work any more in OHG.